

(CAL 2301 – SOSYAL DÜŞÜNCELER TARİHİ)

2. Hafta: Aydınlanma Felsefesi ve Farklı Aydınlanma
Perspektifleri

Aydınlanma Nedir ?

- Kant ünlü yazısı “Was ist Aufklärung?” a şöyle başlar:

SAPERE AUDE!

(Bilme Cesareti Göster)

- “...İnsanın, tembellik ve korkaklık nedeniyle insanın kendi eliyle düşmüş olduğu ergin olmama durumundan kurtulmasıdır...”

Aydınlanma Nedir ?

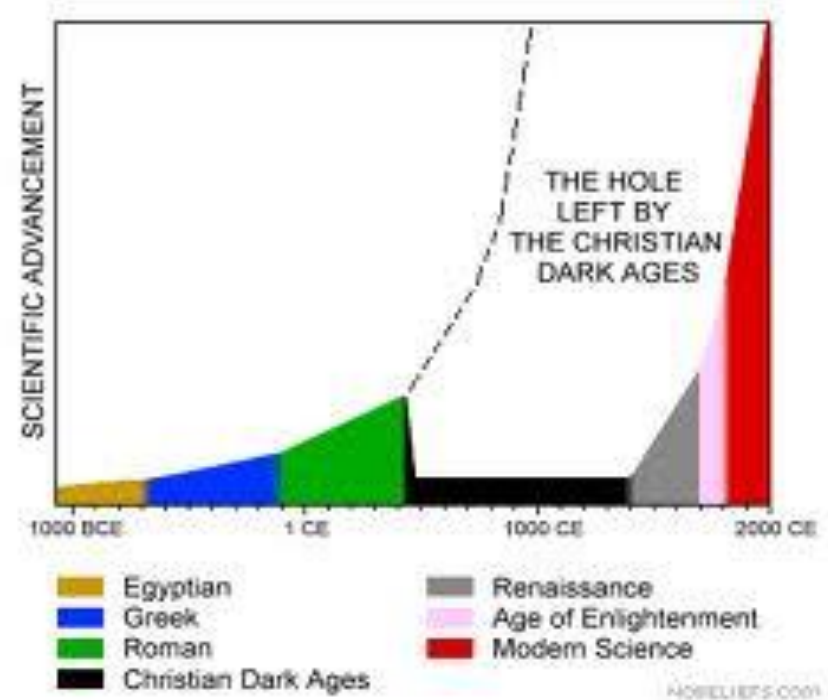
- Ortaçağ dünya görüşü açısından temel amaç, anlam ve tanrısal iradedir.
- Aydınlanma ile birlikte “yeni dünya” anlamlı bir düzen değildir.
- Gözlem yoluyla ve akıl ile kavranan, olasılıklar düzenini ifade eder.

Aydınlanma Düşüncesinin Toplumsal Kavraması

- Toplumsal dönüşümü, aklın çizdiği bir rotaya oturtma çabasına dayanır.
- Toplamların tarihinin, ilerlemeci bir şekilde geliştiği inancı
- İlerlemenin, toplamları kendi tarihlerinden hızla kopması ve tarihin hızlanması fikri
- Habermas – “*Toplumun kendi kurallarını kendi içinden yaratması*”

Aydınlanma Düşüncesinin Toplumsalı Kavraması

- Özellikle Hıristiyan Avrupa'da, Aydınlanma düşüncesi ile birlikte referansların "Antik Yunan" a yapılıyor olması

Aydınlanma Düşüncesinin Toplumsalı Kavraması

MONTAIGNE
DENEMELER
TÜRKÇESİ: SABAHATTİN EYUBOĞLU

cem yayınevi

- En önemli örnek, Montaigne'dir:

“...amacım kendi benliğimi ortaya çıkarmaktır...”

Aydınlanma Düşüncesinin Toplumsalı Kavraması

- “Montaigne” gibi bireyciliğe dayanana “yeni ahlaki” yolların aranmasından başlayıp, giderek “ancien regime” karşıtı eleştirel bir tutum ve bunun “anti-tez”i olmuştur.
- Bu bakımdan, *“Modernliğe doğru kökten bir kopuş yaşandığını ve bunun ifade edilme yollarının araştırılmasına odaklanan düşüncelerdir”*.

Aydınlanma Düşüncesinin Toplumsal Kavraması

- Daha çok İskoç ve Fransız düşünürlerinin sürüklediği bir harekettir. Her iki eğilim de farklı toplumsal temellere ve yönelimlere sahiptir. Ancak ortak noktalar da yok değildir:
 1. Topluma “akılsallık” ilkesi ile yaklaşır.
 2. Düşünce modellerini Newtongil “yeni fizik”ten almaktadırlar.
 3. Bu yöntemi ahlak’ın sistematik incelenmesinde kullanmaktadırlar.
 4. Onlar için “ahlak”ın yeni anlamı insanlığın tüm tutkuları ve kurumlarını içermektedir.

Aydınlanma Düşüncesi – Farklı Perspektifler (Yorum 1 – Aydınlanmanın 3 Kuşağı)

1. **Kuşak:** İlk açılımlar [Newton – doğabilim]
[Locke – bilgi kuramı]
[Montesquieu – politik]
2. **Kuşak:** Aydınlanmanın kurumsallaşması [Hume]
[Rousseau]
[Diderot]
[Helvetius]
3. **Kuşak:** Tarihsel analizler [Kant]
[Smith]
[Millar]
[Ferguson]

Aydınlanma Düşüncesi – Farklı Perspektifler (Yorum 2 – Aydınlanmanın 3 Geleneđi)

- Fransız Aydınlanması
- Alman Aydınlanması
- İskoç Aydınlanması

Fransız Aydınlanması

- Aydınlanmanın **radikal yorumu** olarak tanımlanabilir (radikal bireyci ve atomistik toplum)
- **Geleneksel otoritenin**, özellikle de kilise otoritesinin şiddetli reddi
- İnsanın ve doğanın anlaşılmasında “**aklın**” yeri konusunda keskin bir çaba mevcuttur.
- İnsanın toplum içindeki konumunu tanımlamaya yönelik “**normatif**” bir eğilime sahiptir.

Fransız Aydınlanması

- Onlar için Aydınlanma, “**akıl çağıdır**”.
- Akıl sayesinde varolan kurumlar etkin sorgulanabilir ve böylelikle **ebedi barış** ve **önyargı ile geleneğin yüklerinden kurtulmuş bir toplum** yaratılabilir.
- Bu bakımdan “**ütopyacı**” bir toplum kavrayışı mevcuttur.
- Akıl sayesinde toplumda geleneğe karşı **yeni yasalar** işlevsel hale gelebilir.
- İnsanlık geri dönüşsüz bir **ilerlemeye** sahiptir ve akıl yoluyla tarihin getirdiği bağlardan kurtulmak mümkündür.

Alman Aydınlanması

- Kant'ın "Aydınlanma Nedir?" makalesiyle, Fransız Aydınlanmasına yakındır.
- Hem Fransız hem de İskoç Aydınlanmasından etkilenilmiştir.
- Fransız Aydınlanmasının "ampirizmine" karşı çıkılmıştır.
- İskoç Aydınlanmasının "rasyonalizmine" karşı çıkılmıştır.

Alman Aydınlanması

- Varolan toplumsal yapılar ve dinsel pratikler ile ilişkisi daha **ılımandır**.
- Temel amaç “ampirizm” ile “rasyonalizm” arasındaki **gerilimin azaltılmasıdır**. (Kant’ın iki önemli kitabı “Pratik Aklın Eleştirisi” ve “Salt Aklın Eleştirisi”dir)
- “Aklın sorgulanması fikri” daha sonra Nietzsche ve Heidegger’in **Aydınlanma karşıtı** görüşlerine kaynaklık etmiştir.

İskoç Aydınlanması

- **Alman Aydınlanması'na yakın** bir yorumdur. (özellikle Kant'ın Hume'dan çok etkilenmesi nedeniyle)
- Radikal dönüşümden çok **tedricidir**.
- Fransız Aydınlanması gibi radikal ve muhalif aydınlar tarafından değil; Alman Aydınlanması gibi **üniversite ve din kurumları**ndan temellenmiştir.
- Hıristiyan teolojisinin **rasyonel meşrulaştırılması** fikrinden temellenmiştir.

İskoç Aydınlanması

- Aklın egemen kılınmasından çok, nedensellik ilkesinin reddi nedeniyle “**aklın sınırlarına**” odaklanılmıştır.
- Akıl “**tutku**”nun yönlendirmesiyle hareket eder.
- Pratik olarak, **endüstriyel ve ekonomik gelişmelerin** ahlaki kavrayışa etkilerine dikkat edilmiştir.
- **Bilime bağlılık** konusunda Fransız Aydınlanması'nın zıddı eğilimlere sahiptirler.
- Gelişen iktisadi hayat ile politik kurumlar arası **gerilimleri giderme çabası** öne çıkmaktadır. Bu yönüyle “iktisat”ın temellerini oluştururlar.

Montesquieu

- İskoç Aydınlanması'ndan daha önce toplum kuramı biçimlerine odaklanmıştır.
- Temel amacı, yasaların etki alanını belirleyen faktörleri anlayabilmektir (Kanunların Ruhu)

Montesquieu

- Yasalar, aklın bir sonucu olmasına rağmen, fiziksel ortam ve toplumsal kurumlara uygun olmak zorundadır.
- Toplum kaotik bir yapıdır. Ancak bunun altında davranış, kurum ve kurallardan oluşan sabit bir yapı vardır.
- Bu nedenle düzenli ilişkiler tespit edilebilir: “...Dünyayı tesadüfler yönetmez...”
- Fransız Aydınlanması’ndan farklı olarak atomistik değildir. Toplumlar bütünleşmiş varlıklardır.

Montesquieu

- Üç temel devlet çeşidi vardır,
 1. Cumhuriyet
 2. Monarşi
 3. Despotizm

- Ancak politik kurumlarla değil; onları yönlendiren kuralların doğasıyla ilgilenir.

Montesquieu

- Antik Yunan düşünürleri gibi yönetim biçimlerini yönlendiren “ilkeler” olduğunu düşünür;

Monarşi	Onur
Cumhuriyet	Erdem
Despotizm	Korku

Montesquieu

□ Yasalar iklimlere bağılıdır;

- Despotizm:

1. Asya'nın kavurucu iklimi despotizmi doğurur.
2. Sıcak nedeniyle insanlar uysal olur ve boyun eğmeye meyillidir.
3. Ayrıca sıcak hava insanları tembel ve lüks düşkünü yapar.
4. Arzular dizginlenemez.
5. Arzuların yönetimi despotizm eliyle erkek ve kadın rollerini katı biçimde ayırır.

Montesquieu

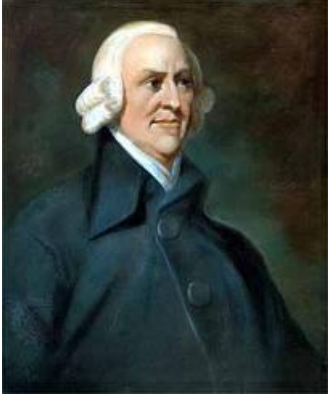
- Buna karşılık soğuk kuzey iklimi insanlara cesaret ve kuvvet verir.
- Bu nedenle bu coğrafyalara cumhuriyet ve monarşi daha uygundur.
- Ancak insanı ve toplumları sadece iklim yönetmez. Din ve yasalar da etkilidir. İktidarın suiistimal edilmesi iklimden bağımsız olarak despotizme neden olur.

Montesquieu – Toplumsalı Anlamaya

Katkısı

- Politik kurama ahlak, gelenek ve görenekleri ekler.
- Devletin kurumsal yapısının altındaki ilkeler (kanunların ruhu) yorumu ile tarihin evrensel ve pozitif yorumlanmasına neden olmuştur.

İskoç Aydınlanması

- Adam Smith
- Adam Ferguson
- John Millar

İskoç Aydınlanması

- Her üç isim de toplumsala ilişkin fikirleri zayıf olmakla birlikte, Hume'dan çok etkilenmişlerdir. Hume özellikle fayda ilkesini ön plana çıkarır.
- Fransız Aydınlanması'nda olduğu gibi toplumun geleneksel temelleri aşılması gereken faktörler değil; toplumun düzgün işlemesi için gerekli unsurlardır.
- Hume'un gevşek mirasından, gruplara odaklanmış bir düşünce biçimi türettiler.

İskoç Aydınlanması

- Toplumlari yönlendiren unsur, iklim gibi koşullar değil, “geçinme biçimleri”dir.
- Farklı geçinme biçimleri, farklı toplumsallıklar doğurur ve buna “4 Evrim Kuramı” denir:
 1. Avcılık
 2. Toplayıcılık
 3. Tarım
 4. Ticaret

İskoç Aydınlanması

- Evreler ileriye dönüktür ve toplumlar ilerlemeye tabidir.
- Önemli olan “ekonomik” faktörlerin belirleyiciliğidir.
- Genel eğilim “kaba davranışlardan”; “uygar davranışlara” yöneliktir.
- Daha basitten daha karmaşığa doğru olan geçinme biçimleri “özgürlükleri” arttırır.

İskoç Aydınlanması

- ***Toplumların evreler arası geçişlerini ne sağlar?***

İskoç Aydınlanması

- “Tutkular ve istek”
- İstekleri yerine getirme yeteneği evreler arası ilişkileri belirler.
- İnsanların yetenekleri ise ihtiyaçların karşılanması ile gelişir.

İskoç Aydınlanması

- “İstek”, fizikteki “momentum” kavramının toplumsal karşılığıdır.
- Momentum ve denge arası ilişkiler, örneğin: “fiyat seviyesi ile para stokunun karşılıklı doğal dengesi”
- **Maksat dışı sonuçlar ilkesi:**
“Davranışlardan kaynaklanan, ancak onlardan tamamen bağımsız, toplumsalın nesnel kavrayışıdır”.

İskoç Aydınlanması

- En iyi örnek:

“Zenginler doğrudan haz ve bireysel tüketim peşindeyken, kendi eylemlerinden bağımsız bir toplumsal fayda yaratırlar”.

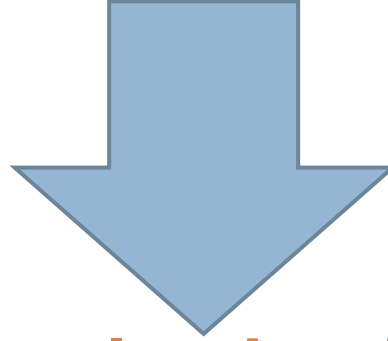
- Benzer bir biçimde doğal fiyatlar çerçevesinde bir toplumsal denge oluşur ve bu denge ne politik kurumlar, ne devlet adamları ne de bireylerin bilinçli eylemleri ile şekillenmiştir.

İskoç Aydınlanması

- SONUÇ: **Eylemsizlik ilkesi**

İskoç Aydınlanması

- Şeylere müdahale edilmediği sürece yöneleceği doğal ve olumlu sonuçlar mevcuttur.
- Doğal olan aynı zamanda normatif olandır. Yani doğal olan aynı zamanda olması gerektirir.

Bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler

İskoç Aydınlanması

- Ayrıca ticari bir toplum ilerleme kat edebilmesi için ;

Toprak sahipleri	Rant
Kapitalistler	Kâr
Emekçiler	Ücret

Erken dönem bir toplumsal tabakalaşma anlayışı sayılabilir

İskoç Aydınlanması

- Tabakalaşma anlayışında mülkiyetin önemini de farketmişlerdir.
- Tarım ve ticaret toplumlarında mülkiyet temel belirleyicidir.
- Buna karşın avcı ve toplayıcı toplumlarda daha çok cesaret, kuvvet ve askeri ustalık gibi becerilerin kazandırdığı işlevsellikler tabakalaşmanın belirleyicisidir.

Okuma Önerisi

- Yılmaz, Feridun (2009), “Adam Smith Problemi: İskoç Aydınlanması Bağlamında Bir Anlama Denemesi”, ***Finans, Politik, Ekonomik Yorumlar***, cilt:46, sayı:531, 21 – 32
- Çiğdem, Ahmet (2009), ***Aydınlanma Düşüncesi***, İstanbul: İletişim Yayınları